ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 1, številka 3-4, december 1997 · ISSN 1408-2969

IZ ZGODOVINE FILOZOFIJE

Frane Jerman

Husserlova koncepcija logike

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Citiranje: Frane Jerman, »Husserlova koncepcija logike«, *Analiza: časopis za kritično misel* 1, št. 3-4 (1997): 33–44.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Frane Jerman
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

HUSSERLOVA KONCEPCIJA LOGIKE[1]

V prispevku orišemo razvoj Husserlovega pojmovanja logike od *Filozofije aritmetike* in *Logičnih raziskav* do njegovih poznejših del. Brentano in njegovi učenci so logiko utemeljevali v psihologiji. Tudi Husserl je bil v *Filozofiji aritmetike* na podobnem stališču, vendar se je pod Fregejevim vplivom odločil za kritiko psihologizma, da bi prišel do ideje čiste logike. Logika postane v tem smislu apriorna veda s posebnimi zakonitostmi in tudi absolutno veljavnostjo. Naloga izgradnje čiste logike je spoznavno teoretsko pojasniti logične ideje, pojme in zakone. S tem pa preide Husserlova koncepcija logike v fenomenološko raziskovanje jezika, se pravi, izraza in pomena. Ker logične norme v nobenem primeru ne implicirajo psihičnih dejstev, je to še dodaten dokaz, da logika ni del psihologije in da je samostojna normativna znanost. Tako Husserl nazadnje pristane na teoriji formalne logike kot normativne vede, ki je temelj vsake teorije in ima neempiričen značaj. Vprašanje pa seveda ostaja, ali se taka fenomenološka obravnava logike - ne glede na proglašanje apriornosti logike - lahko izogne psihologiji.

Ključne besede: fenomenologija, logika kot veščina, čista logika, E. Husserl.

Za Husserlovo koncepcijo logike je gotovo najbolj pomemben tekst *Logische Untersuchungen* - odslej kar LU, in še nekateri poznejši teksti, npr. *Formale und transcendentale Logik* in *Logik und Allgemeine Wissenschaftstheorie* (skrajšano LAW). Tu bomo upoštevali LU in LAW.

V spremni besedi založnika Husserliane g. Elmarja Holensteina beremo, da prinaša prvi del LU:

1. razmejitev ideje čiste logike nasproti pojmovanju logike kot veščine [*Kunstlehre*],

[1] Razpravica je del večje raziskave o pojmovanjih logike znotraj različnih fenomenoloških šol.

tj. tehnologije ali uvod v znanstveno mišljenje, in kot normativne znanosti, ki spreminja formalne zakone čiste logike v normativne;

2. zavrnitev psihološkega utemeljevanja logičnih zakonov na podlagi narave zavesti v prid spoznavno teoretskega utemeljevanja na podlagi smisla logičnih temeljnih pojmov; in

3. vnaprejšnji oris čiste logike, njenih temeljnih pojmov in njeno področje nalog.[2]

Za razumevanje Husserlovih stališč o logiki je treba opozoriti na zgodovino tega njegovega početja. Če smo pri Brentanu in Hillebrandu[3] ugotavljali posebnosti psihološkega pristopa k še vedno *tradicionalni* logiki, ki je bila ali pa je vsaj vodila v psihologistično varianto logike, je treba pri Husserlu upoštevati, da je bil vendarle po svoji temeljni izobrazbi matematik (kot npr. B. Russell).

V semestru 1884/85 je poslušal Brentanova predavanja z naslovom *Elementarna logika in v njej potrebne reforme*, se pravi tisto koncepcijo logike, s katero smo že seznanili v navedeni razpravi in Stumpfova[4] predavanja z naslovom *Logika in filozofska enciklopedija.*

Za Brentanovo in Stumpfovo definicijo logike je vsekakor značilno naslanjanje na Aristotelovo silogistiko (pri čemer je logika "veščina", "tehnologija" pravilnega mišljenja), ki naj bi bila po nazoru angleških empiristov odvisna od psihologije.[5] To mnenje je treba nekoliko popraviti, saj v samem logičnem bistvu s čistega formalnega vidika sploh ne gre za *genuino*, pravo Aristotelovo silogistiko, ampak za njen "tradicionalni" ponaredek in za uveljavljanje psihologije na vseh filozofskih in nefilozofskih znanstvenih področjih (npr. v matematiki), kar je bilo času primerno.

Tako je E. Husserl napisal habilitacijsko delo *Philosophie der Arithmetik* in ga objavil 1891. leta. Kot je znano, je Husserl v tem delu še trdno zagovarjal stališče psihologije ter je bil v bistvu *predstavnik psihologizma*. Delo, ki išče psihološke temelje aritmetike, je bilo tako že vnaprej obsojeno na neuspeh. Najbolj točno kritiko je to delo doživelo izpod peresa nemškega matematika in logika Gottloba Fregeja, ki mu je očital "zamenjavo pojma s predstavo in teorijo nastajanja abstraktnih pojmov z uporabo pozornosti in refleksije na psihičnem aktu".[6] Po lastni

[2] Primerjaj LU, *Husserliana*, Band XVIII, Martinus Nijhoff Haag, str. 12-13.

[3] Frane Jerman, "Koncepcija logike v Brentanovi šoli", *Anthropos*, 27, (1-2/1995), str. 135-142.

[4] Morebiti je treba ob tej priliki povedati nekaj značilnosti filozofije Carla Strumpfa. Osnovni podatki: 1848 - 1936. Najprej je študiral pravo, potem pa pod Brentanovim vplivom filozofijo in naravoslovje. L. 1868 je promoviral pri Lotzeju s tezo *Odnos platonskega boga do ideje dobrega*. Potem pa se je napotil 1869 v duhovniški seminar, kjer se je ukvarjal s sholastično, zlasti tomistično filozofijo. Pod Brentanovim vplivom pa je teologijo zapustil. Leta 1873 je postal redni profesor v Würzburgu, pozneje je bil profesor v Pragi in v Halleju, kjer ga je, kot smo pravkar navedli, poslušal tudi E. Husserl. Omeniti je treba, da je 1894 leta v Berlinu ustanovil psihološki inštitut. Največje zasluge ima C. Stumpf na področju psihologije, predvsem pri utemeljitvi fenomenologije tonov oz. zvokov.

[5] Prim. LU, cit. izd. str. XVIII.

[6] Primerjaj G. Frege, "Rezension von E. Husserl *Philosophie der Aritmetik*", *Zeitschrift für Philosophie und philosophische kritik*, 103 (1894), str. 313-332.

Husserlovi izjavi je bila ta kritika edina, za katero je bil avtorju hvaležen ("Zadela je žebljico na glavico").

Od tod naprej pa se začne Husserlova bitka proti psihologizmu.

V šolskem letu 1894/96 je imel ciklus predavanj *O novih raziskovanjih deduktivne logike*, kar pomeni, da je pri študiju aritmetike naletel na vlogo logike in se je na logična raziskovanja te vrste pripravljal že dolgo časa. V teh predavanjih je že začrtal problematiko, ki jo je kasneje razvil v LU, zlasti v prvem delu, ki ima naslov *Prolegomena za čisto logiko*.

LU je bila objavljena 1900. leta (drugi del naslednje leto), malce predelana in dopolnjena izdaja LU je izšla 1913. leta.

V predgovoru daje Husserl naslednja izhodišča: najprej je ugotovil nezadostnost dosedanje logike za uporabo v aktualnih znanostih, pri čemer je imel bržkone v mislih predvsem matematiko, tj. obravnavanje matematike na tedanjih matematičnih katedrah. Temeljno vprašanje je bila utemeljitev aritmetike in teorije množic. Zato je čutil potrebo po razmisleku o splošni teoriji formalnih deduktivnih sistemov. V "matematizirajoči" logiki je prepoznal logiko brez kvantitet, ki je bila zanj mešanica silogizmov, kar priča, da se prednosti oz. posebnosti matematične (simbolne) logike ni zavedal. Psihološka stališča v zvezi z logiko pa so ga privedle do razmisleka o bistvu logike.

Drugo izdajo LU je Husserl delno približal delu *Ideje za čisto fenomenologijo in fenomenološko filozofijo*, kar mu po lastnem priznanju ni v celoti uspelo.

Tako je začel v *Prolegomena*, tj. v prvem zvezku LU, z naštevanjem treh koncepcij logike: in sicer je razlikoval psihološko (ki se mu je zdela najbolj vredna pozornosti), formalno in metafizično. V zvezi s temi tremi koncepcijami logike je zastavil naslednja vprašanja:

"1. Ali je logika teoretična ali praktična disciplina ('veščina');

2. Ali je logika odvisna od drugih znanosti, posebno od psihologije ali metafizike;

3. Ali je logika formalna disciplina, ali se ukvarja, kot pravimo, z 'golimi formami spoznanja ali tudi z njihovo materijo';

4. Ali je njen značaj aprioren in demonstrativen ali empiričen in induktiven."[7]

Glede na zastavljena vprašanja sta po Husserlovem mnenju med seboj tekmujoči strani samo dve: prva zagovarja logiko kot teoretično in od psihologije (tudi metafizike) neodvisno znanost, ki je hkrati formalna in demonstrativna. Druga stran pa zagovarja odvisnost logike od psihologije, ima jo za veščino, kar že samo po sebi izključuje možnost, da bi bila logika formalna in hkrati tudi demonstrativna znanost.

[7] LU, cit. izd., str. 23.

Že takoj na začetku prvega paragrafa prvega poglavja je ugotavljal (podobno, kot je na Angleškem to ugotavljal B. Russell), da matematiki sicer mojstrsko ravnajo s svojimi matematičnimi metodami, vendar niso sposobni pojasniti njihove logične narave. Vendar mu v nasprotju z Russellom ni šlo toliko za uvid v matematično **logiko** kot logiko, ampak bolj za vprašanje, koliko je matematika utemeljena kot **znanost**. Po Husserlu namreč mora biti vsaka znanost **utemeljena**, kar pomeni, da mora sloneti na prvotnih, primitivnih pojmih, njihovih povezavah in zakonitostih, ki izhajajo iz tega.

To nas vodi k osnovnemu vprašanju, kaj je za Husserla sploh **znanost**. Temeljna kategorija je gotovo **znanje** ali védenje, kolikor gre za njegovo sistematično povezanost v teoretičnem smislu: "K bistvu znanosti sodi enotnost utemeljitvenih povezav ... njen namen (se pravi znanosti - op. F. J.) torej ni znanje kar tako, ampak znanje, védenje, ki je posredovano v taki meri in v taki formi, da ustreza v najvišjem smislu našim najvišjim teoretičnim ciljem in v kar moči največji popolnosti."[8]

Sicer pa mu je védenje v ožjem smislu besede razvidnost (evidenca) o tem, ali "določeno stanje stvari obstaja ali ne"[9], kar je bolj ali manj klasična teorija resnice.

Temeljno Husserlovo vprašanje, kaj je znanost, zadeva vprašanje **kategorialnega sestava** znanosti, ki se ga znanstveniki sami ne zavedajo - kar je pravzaprav naloga filozofije. Zato Husserla pravzaprav ne zanima sama tehnika logike, njena *tehnologija*, kot bi lahko rekli, ampak **kaj omogoča njen teoretski temelj**, kateri so pravzaprav tisti logiški temeljni pojmi in kako konstituirati njihove medsebojne odnose, ki sestavljajo **teoretski temelj** logike. Temelj logike kot normativne vede mu je teoretska logika, enako, kot je temelj logike kot veščine [*Kunstlehre*] normativna logika. Odnose *teorija - normativnost - veščina* je seveda mogoče nanašati na poljubne znanosti in filozofske discipline. Mimogrede: če je etika kot teorija utemeljitev **normativne** etike, ali je morala **tehnologija etike**, njena veščina kot "Kunstlehre"? To vprašanje je treba seveda pustiti odprto.

Ker je v LU osrednji problem seveda utemeljitev logike kot znanosti, gre za vprašanje, kje so torej njeni bistveni temelji. Po Brentanu in njegovi šoli je, kot smo videli, bistvena utemeljitev logike v **psihologiji.** Tu pa se stvar zaplete. Omenili smo že, da je v Husserl v svoji *Filozofiji aritmetike* nedvomno bil na podobnem stališču, da je bil v bistvu, čemur je pozneje sam dejal, **psihologist.** Sam se je (pod Fregejevim vplivom - kot smo tudi že omenili) v LU odločil za drugo pot, namreč za kritiko psihologizma, da bi prek tega ali s tem postopkom prišel do prave ideje o **čisti logiki**. Do kritike psihologizma pa je prihajal Husserl s kritično, negativno analizo empirizma in skepticizma, da bi si s tem dokazal neupravi-

[8] *Ravno tam*, str. 30.
[9] *Ravno tam*, str. 29.

čenost psihologizma sploh.

Husserlova kritika psihologizma je dovolj znana tudi pri nas, saj so o njej pisali že pred vojno[10] in seveda tudi po njej. Zato samo na kratko: najbolj uporaben argument je v tem, da je psihologija **empirična** znanost in so zato njeni zakoni empirični, torej temelji njihova veljavnost na verjetnosti in ne na apodiktičnosti. Če bi bili logični zakoni psihološki, bi za njih veljala ista karakteristika. Logični zakoni pa so od izkušnje neodvisni, niso empirični, ampak **apriorni,** podobno kot matematični.

Iz empiričnosti psihologije[11] pa za Husserla sledijo naslednji najpomembnejši sklepi:

1. V nejasnih teoretičnih temeljih lahko temeljijo samo nejasna pravila. "Če odvzamemo psihološkim zakonom eksaktnost, mora to veljati tudi za logične predpise."[12] Tako bi postala neeksaktna tudi silogistika, načelo matematične indukcije, matematika sploh itd.

2. Iz empiričnih posameznih znanosti izhajajo naravni zakoni, vendar: "Noben naravni zakon ni *a priori* spoznaten, vsak je utemeljiv enostransko. Edina pot, po kateri je mogoče tak zakon utemeljiti in upravičiti, je indukcija na podlagi posameznih izkušenjskih dejstev ..."[13], da pa indukcija jamči samo za verjetnost zakonov, je bilo seveda jasno. Drugi Husserlov protiargument v zvezi s psihologizmom se dejansko veže na prvega, je njegova varianta.

3. "Če bi imeli logični zakoni svoje vire spoznanja v psiholoških dejstvih ..., bi morali sami vsebovati psihološko vsebino, in sicer v dvojnem smislu: morali bi biti zakoni psihičnega in hkrati vključevati eksistenco psihičnega. To pa je dokazljivo napačno."[14] Husserl se je s tem stališčem seveda povsem oddaljil od Brentanove in Hillebrandove logike, torej od njune koncepcije psihološkega utemeljevanja logike kot normativne in kot veščinske (tehnološke) discipline.

   Za Husserlova LU (gre seveda za prvi del) pa je značilna tudi filozofsko historična dimenzija, saj poskuša svoja stališča okrepiti še z analizo nekaterih glavnih predstavnikov psihologizma v logiki. Zato se v posebnem poglavju (petem po vrstnem redu) spopade s **Psihološkimi interpretacijami logičnih temeljnih načel,** in sicer najprej z logiškima koncepcijama J. St. Milla in E. Spencerja. Najpomembnejša je tu seveda Millova *Logika*, kjer je ta utemeljeval npr. tudi zakon o izključenem protislovju v bistvu psihološko kot posplošitev na podlagi izkušnje,

[10] O njej je poročal npr. Veber in njegov tedanji učenec Cene Logar, pozneje, vsekakor v šestedesetih letih Jerman, Tine Hribar in drugi.

[11] In prav največji predstavniki psihologije so bili v tem času trdno prepričani o empiričnosti psihologije - saj je naslov Brentanovega najpomembnejšega dela *Psihologija z empiričnega vidika*!

[12] LU, str. 73.

[13] *Ravno tam*, str. 73-74.

[14] *Ravno tam*, str. 80. Prav to pa je v bistvu poskušala opraviti Hillebrandova logika, namreč utemeljiti pravila logičnega sklepanja v psihološko pojmovani sodbi in psihološko pojmovanem razsojanju (sklepanju).

kar je za Husserla popoln nesmisel. Zato se mu zdi Mill tam, kjer bi moral najti načelne temelje "... za svoje empiristične predsodke, ostroumni Mill kot od vseh bogov zapuščen".[15]

Pomembna je Husserlova kritika Humovega "zmernega" empirizma, ki se mu zdi tudi filozofsko (morebiti logično?) nevzdržen, čeprav je logiko in matematiko postavil v *apriorno* sfero. Zmotna se mu zdi namreč predpostavka, da imajo vse empirične znanosti samo *psihološko pojasnitev* in ne *umske utemeljitve*. Gre pa v tem primeru za vprašanje, kako je z umskimi utemeljitvami psiholoških sodb: "Pravilnost teorije predpostavlja ne-umskost njenih premis, pravilnost premis pa ne-umskost teorije (oz. teze)."[16] Skratka, psihološke utemeljitve logičnih zakonov ne držijo. Prav zato zavrača tudi zmerni Sigwartov psihologizem v logiki. Za psihologiste so namreč logični zakoni hkrati naravni **in** normativni zakoni.

Prav tako je s silogistiko s psihološkega vidika, kjer so formule sklepanja, kot navaja Husserl, "empirični zakoni mišljenja". Tu je po svoje zanimiva Heymansova primerjava med kemijskimi in logičnimi formulami: "Tako kot je v kemični formuli $2H_2 + O_2 = 2H_2O$ izraženo splošno dejstvo, da se dve prostornini vode z eno prostornino kisika v združenih pogojih povežeta v dve prostornini vode, - je enako v primeru logične formule

M a X + M a Y = Y i X + X i Y.

Ta formula namreč izraža, da dve splošno trdilni sodbi s skupnim subjektnim pojmom v določenih pogojih ustvarita dve novi delni trdilni sodbi, kjer predikatni pojem prvotnih sodb nastopa kot predikatni in subjektni pojem."[17]

Husserl je naslednjega mnenja: "Formule sklepanja nimajo nobenega opravka z empirično vsebino, ki naj bi bila njihova podlaga; njihov pravi pomen postane najbolj jasen, če jih izgovorimo v njihovi *idealni neprehodnosti*, npr.: Splošno velja, da ne moreta biti dva *stavka* forme 'vsi M so X' in 'noben P ni M' hkrati *resnična*, ne da bi bil hkrati tudi *stavek* forme 'nekateri X so ne-P' *resničen*. ... o kakšni zavesti, o aktih sojenja ... ni niti sledu."[18]

Psihologizem pa je Husserlu hkrati tudi skeptični relativizem, kar seveda izhaja iz njegovega empirističnega temelja. Razpravo o tem začenja z izjemno zanimivo trditvijo, da je namreč najtežji očitek kakšni teoriji to, da "*krši evidentne pogoje možnosti neke teorije sploh*".[19] O pogojih možnosti pa lahko govorimo v subjektivnem in objektivnem smislu. V subjektivnem smislu gre za možnosti neposrednega in posrednega (širše pojmovanega) spoznanja.

[15] *Ravno tam*, str. 89.

[16] *Ravno tam*, str. 95. Hkrati seveda očita Humu njegov skepticizem, ki se mu tudi zdi filozofski smrtni greh.

[17] Navedeno po LU, str. 113: G. Heymans, *Die Gesetze und Elemente des wissenschaftlichen Denkens*, Leipzig 1890 in 1894, str. 62 in dalje.

[18] Husserl, LU, nav. delo, str. 116.

[19] *Ravno tam*, str. 118.

V subjektivnem smislu gre torej za teorijo kot "... subjektivno enotnost *spoznanega*",[20] v objektivnem pa "... kot objektivno, prek odnosov razlogov in posledic povezano enotnost *resnic* oz. *stavkov*".[21] To pa pomeni, da so pogoji izraženi zgolj v zakonih, ki temeljijo v pojmih teorije.

Sam skepticizem definira Husserl kot omejevanje spoznanja na psihični obstoj, pri čemer je zanikana eksistenca ali spoznatnost "stvari na sebi". Tak skepticizem je v sebi protisloven, ker je v protislovju s samim načelom: stavek "o vsem je mogoče dvomiti" je sam dvomljiv - argument, ki ga je naslovil na skepticizem že J. St. Mill. Podobno velja tudi za *relativizem*, ki ga Husserl spleljuje na Protagorovo formulo: "Merilo vseh stvari je človek," in ga interpretira v smislu subjektivne resničnosti vsakega posameznika posebej. Od kritike relativizma preide po vrsti Husserl tudi na kritiko antropologizma, se pravi tistega nauka, ki so ga kritizirali že v stari Grčiji - npr. v eleatski šoli.

Pri vseh teh analizah je pomembno predvsem to, da si je z njimi Husserl pomagal pri dokazovanju teoretske nevzdržnosti psihologizma in v zvezi s tem tudi psihologističnega pojmovanja logike. To pomeni, da logika **ni** psihološka disciplina, da **ni** naravoslovna disciplina in da zanjo ne morejo veljati zakonitosti, ki veljajo za naravoslovje. Logika postane v tem smislu *apriorna* veda s posebnimi zakonitostmi in tudi *absolutno veljavnostjo, kar je* seveda znotraj fenomenologije relativno nov motiv.

Kakšne so torej naloge *čiste logike*? Na kratko jih je mogoče povzeti takole:

1. Fiksiranje, utrditev čistih pomenskih kategorij na eni in čistih predmetnih kategorij na drugi strani.

Tu gre v prvi vrsti za tako imenovane prvotne, *primitivne* pojme, ki omogočajo spoznavanje objektivnih odnosov preko posebnih teoretskih pojmovnih sklopov. Takšni pojmi so npr. **pojem, stavek, resnica** itd.

Po drugi strani pa sodijo v ta sklop tudi elementarne povezovalne forme stavkov, kot so konjunktivna, disjunktivna ali hipotetična povezav sodb.

2. Pomenske kategorije, kot so predmet, stanje stvari, enota

in

3. zakoni in teorije, ki temeljijo na teh kategorijah.

Iz vsega tega izhaja spoznanje, da je za Husserla logiška problematika vezana na *semantični* problem, problem prvotnih (primitivnih) kategorij. Te pa izhajajo iz analize psiholoških pojavov in iz njihove fenomenološke analize, kar je v bistvu predmet čiste fenomenologije. Tem prvotnim kategorijam je posvečen drugi del LU, pri čemer je sama *tehnična* izvedba logike kot tehnike mišljenja skrčen bolj

[20] *Ravno tam*, str. 119.
[21] *Ravno tam*.

ali manj na aristotelovski silogizem. V prvem delu LU večkrat Husserl omenja, da ga problem tehnike sklepanja v bistvu ne zanima niti ne zadeva.

Struktura drugega dela LU je značilno husserlovska: na začetku je sorazmerno skromen uvod, ki mu sledi pet obširnejših in tudi notranje bogato razčlenjenih razdelkov. Prvo poglavje je posvečeno semantični problematiki: **Izraz in pomen**, kjer gre za opisno psihologijo, za doživetje, za pomen in znak. Drugo poglavje govori o novi teoriji abstrakcije, o splošnih predmetih, o splošnostni zavesti, o abstrakciji in reprezentaciji, poseben razdelek pa je posvečen Humovi teoriji abstrakcije. Tretje poglavje nosi naslov *K nauku o celoti in delu*, četrto govori o razliki med samostojnim in nesamostojnim pomenom in o ideji čiste gramatike**.** Peto, končno poglavje, je namenjeno analizi intencionalnega doživetja in njegove "vsebine".

Že na začetku je ugotovil, da je zanj **čista** logika **filozofska** disciplina, in ker gre za jezikovno pojasnjevanje, gre predvsem za "... čisto fenomenologijo mišljenjskih in spoznanjskih doživetij".[22] Husserl poudarja, da nikakor ne gre za empirična doživetja, ampak za čisto fenomenologijo doživetij: "*čista* fenomenologija predstavlja področje nevtralnega raziskovanja, v katerem so zakoreninjene različne znanosti. Po eni strani ji služi *psihologija kot empirična znanost* ... ... po drugi pa fenomenologija razkriva izvore, iz katerih izvirajo temeljni pojmi in ideelni zakoni *čiste logike*."[23]

Kar zadeva psihologizem, je Husserl svoje stališče izrazil odločno in enkrat za vselej, če lahko tako rečemo, v prvi knjigi LU. V drugi se je seveda moral ukvarjati s **psihičnimi fenomeni**, in torej tudi s takšnimi, kakor jih predstavlja termin **sodba**. Ker pa se po Husserlu vse teoretično realizira le v psihičnem doživetju, vendarle ni mogoče trditi, da se logika ukvarja prav z empiričnimi sodbami kot takimi: "… čistega logika primarno in v bistvu ne zanima psihološka sodba, tj. konkretni psihični fenomen, ampak logična sodba, tj. identični izjavni pomen, katerega enotnost je v nasprotju z raznoterimi, deskriptivno zelo različnimi doživetji sodbe."[24]

Naloga izgradnje čiste logike je spoznavno teoretsko pojasniti logične ideje, pojme in zakone. To pojasnjevanje pa je naloga fenomenološke analize. S tem pa preide Husserlova koncepcija logike v fenomenološko raziskovanje jezika, se pravi *izraza in pomena*.

Husserlova koncepcij logike je torej tipično *filozofska* in se bistveno razlikuje od Brentanove psihološko usmerjene koncepcije.

V vsem drugem delu LU je morebiti najbolj pomembno poglavje, ki podrobno govori o zavesti kot *intencionalnem* doživetju oziroma o intencionalnem doživetju

[22] LU II, Halle 1913, 2. predelena izdaja, str. 2.
[23] *Ravno tam*, str. 3.
[24] *Ravno tam*, str. 4.

in njegovi vsebini. Sam termin **zavest** se Husserlu zdi mnogopomenski in našteje tri pomene:

"1. Zavest kot celotni realni fenomenološki obstoj empiričnega jaza kot vpletanje psihičnih doživljajev v enotnost doživljajskega toka.

2. Zavest kot notranje zavedanje lastnih psihičnih doživljajev.

3. Zavest kot skupna oznaka za vsakovrstne 'psihične akte' ali 'intencionalna doživetja'."[25]

Za samo fenomenologijo je razvijanje pojma intencionalnosti izjemno pomembno, čeprav v nekem smislu vrača fenomenologijo oz. filozofijo fenomenologije v psihološke, nemara celo v psihologistične vode. Fenomenologija se v zvezi z vprašanjem logike psihologije - ne glede na proglašanje apriornosti logike - ne more izogniti.

Glede na Brentanova in Hillebrandova prizadevanja lahko zaključimo, da Husserl sicer ne nadaljuje njune poti, kot smo jo prikazali, da pa ostaja v okviru "opisne psihologije" ali fenomenologije, ki se *psihološke* vsebine sodbe ne more znebiti, in kar zadeva *čisto logiko*, zahteva podrobno pojasnitev nekaterih temeljnih kategorij - ta pojasnitev je izključno psihološko opisna - skratka fenomenološka.

Husserl se je še nekajkrat vrnil k problemom logike. Vsekakor so najpomembnejša njegova predavanja o logiki v šolskem letu 1917/1918, ki so so izdana kot trideseti zvezek **Husserliane**.[26]

Začetek je obetaven. Husserl še v naslovu prvega poglavja pove: "Logika kot čisto teoretično samo spoznanje razuma."[27] Pri tem namenoma ne ločuje med razumom in umom (*Verstand* in *Vernunft*! - op. F. J.), čeprav nekaj strani kasneje navede kot prvi historični pojem logike "Logika kot nauk o normah umskega mišljenja". Kot že v LU se je tudi tukaj pomudil ob vprašanju razmerja med logiko in psihologijo. Po mnenju psihologistov vse znanosti, ki raziskujejo razum, sodijo v psihologijo: "… logika kot znanost o razumu, sodi torej v psihologijo ..." Vendar je več kot jasno, da je logika normativna veda, psihologija pa naravoslovna, in da ta ni v nobenem primeru normativna znanost.[28] Cilji logike niso naravoslovni zakoni, ampak "… normativni zakoni, ob katerih je treba meriti, ali je spoznanje dejansko spoznanje, resnica dejansko resnica, spoznanjske metode dejansko spoznanjske metode, dokaz dejanski dokaz".[29]

Ker logične norme v nobenem primeru ne implicirajo psihičnih dejstev, je to še dodaten dokaz, da logika ni del psihologije in da je samostojna normativna zna-

[25] *Ravno tam*, str. 346.
[26] Edmund Husserl, *Logik und Allgemeine Wissenschaftstheorie*, Dordrecht 1996, Martinus Nijhoff.
[27] *Ravno tam*, str. 3.
[28] *Primerjaj ravno tam*, str 8-10.
[29] *Ravno tam*. str. 10-11.

nost. Logični zakoni se tudi bistveno razlikujejo od naravoslovnih. Če npr. nekaj velja za vse, velja tudi za posamezno - to je logični zakon, ki ne govori o ničemer dejanskem, faktičnem, kot govorijo sicer vsi naravoslovni zakoni. Pri psihologističnih trditvah o logiki kot psihološki vedi (ali delu psihologije) se po Husserlovem mnenju spregleduje dejstvo, da je razum (ali um) s psihološkega vidika treba "… kot naziv za razred psihičnih doživetij in doživljajskih pozicij … razlikovati od razuma kot ideje, tj. naziva za določene vrste normativnost in sicer ne empirične normativnosti. To je naziv za določeno povezano skupino idealnih norm ... ..., ki niso naslovljene na faktične razumske akte, ampak na razumske akte nasploh v brezpogojni splošnosti."[30] To pomeni, da je na tej stopnji logika izključno normativna znanosti, ki išče in odkriva norme, po katerih se mora ravnati razum, da bi bil verodostojen. Ali prosto po Humu, logičnega protislovja kot nekaj resničnega si ni mogoče zamisliti (da bi bil npr. stavek: "dežuje in ne dežuje" resničen), protislovje kakemu naravoslovnemu zakonu pa lahko. Po Humu si namreč prav lahko *zamislimo,* da kamen ne pade na tla, ampak se dvigne navzgor. Zato Husserl popolnoma upravičeno ugotavlja: "Kar označujemo v logiki kot psihologizem, ni nič drugega kot posebna oblika naturalizma. Kot 'naturalizem' v razširjenem smislu pojmujemo vsako napačno pojmovanje, ki priznava samo eno vrsto predmetnosti, ki ji pravimo narava ..."[31]

Zato je po Husserlovem mnenju napaka psihologizma v tem, da je "slep" za ideelno. Misli pač, da mora biti logiška veščina kot praktična metodologija spoznanja utemeljena znotraj psihologije. Vendar "… bistvena vsebina logike že od Aristotelovih časov nima nikakršnega psihološkega značaja in da ima do praktične logike prav tak odnos kot čista geometrija s praktično geodezijo".[32] Uporabna logika sloni torej na ideelnih normah in ne na empirično danih normah! Vse to napeljuje na misel, da za Husserla logika ni empirična, se pravi naravoslovna, ampak idealna na bivajoče nevezana znanstvena disciplina - enako kot čista matematika. Gre torej za **čisto** logiko.

Ta čista logika je **apofantična** logika, logika sodb, izjav, stavkov, ki jo je utemeljil že Aristotel pod imenom *analitika.* Husserl se je dobro zavedal, da je ta logika tesno povezana z matematiko: "Z logiko trditev, apofantično logiko, se kaže tudi povezana iz bistvenih razlogov, čeprav v popolnoma drugačni smeri, čista aritmetika in nadalje celotna formalna matematika in teorija množic ..."[33] Logika in matematika (čista logika in čista matematika) tvorita s tem univerzalno idealno znanost, znanost, ki je pred vsem predmetnim ali o predmetnosti kot taki. Zato imenuje Husserl to univerzalno znanost tudi **univerzalna formalna ontologija.** Iz nje pa izpelje tudi čisti nauk o znanosti [*Wissenschaftslehre*]. Za Husserla kot fenomenologa nastane zdaj vprašanje, kaj je v ideji te teorije znanosti in pove: "… vsi

[30] *Ravno tam*, str. 16.
[31] *Ravno tam*, str. 20.
[32] *Ravno tam*, str. 25.
[33] *Ravno tam*, str. 29.

normativni logični zakoni v ožjem smislu in vse discipline, ki smo ji prej navedli (gre za discipline čiste matematike, op. F. J.), morajo biti vključeni v idejo čiste teorije znanosti."[34] Njena osnova pa je normativna formalna logika.

Tako Husserl nazadnje le pristane na teoriji formalne logike kot normativne vede, ki je temelj vsake teorije in ima neempiričen, ideelni (absolutnostni) značaj.

S Husserlovo semantično teorijo logike pa se bomo seznanili v nadaljevanju. Njegova semantika prodira v jedro fenomenologije in je že zato več kot zanimiva.

[34] *Ravno tam*, str. 30.

Husserl's Views on Logic

The paper's subject is a sketch of Husserl's views on logic from *Philosophy of Arithmetic* and *Logical Investigations* to his later works. Brentano and his adherents saw the grounds of logic in psychology. In *Philosophy of Arithmetic* Husserl shares the Brentano's view but later, under the influence of Frege, has changed his mind and criticized psychologism in order to take the side of pure logic. Logic becomes in this sense a priori science with specific laws and unconditional validity. The task of constitution of the pure logic is explanation of the logical ideas, notions, and laws. Thus Husserl's view on logic cross the border of logic and becomes phenomenological investigation of language, that is, expression and meaning. Psychical facts are not the implications of logical norms. This fact is additional proof of logic as autonomous normative science. But the question whether such a phenomenological consideration of logic can avoid psychological elements still remains to be solved.
Keywords: phenomenology, logic as skill, pure logic, E. Husserl.